

Dorota Barwińska

STOWARZYSZENIA JAKO KOMPONENT SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Analiza istoty stowarzyszenia jako grupy społecznej

Środowisko społeczne, w którym żyjemy charakteryzuje się wielością i szerokim spektrum zbiorowości oddziaływujących na każdego z nas. W grupach i za ich pośrednictwem dokonują się procesy uspołeczniania oraz wywierane są wpływy przyczyniające się do zmian osobotwórczych. Spośród wielu grup wpływających na nas ważna rola przypada stowarzyszeniom. Na koniec III kwartału 2006 roku w rejestrze REGON zarejestrowanych było 55 016 stowarzyszeń¹.

Przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, głównie socjologii, prawa ale także pedagogiki podejmują próby definiowania pojęcia „stowarzyszenie”. Można zauważyć, że w trakcie precyzowania tego terminu często zwraca się uwagę na zbliżone aspekty. Charakterystyka pojęcia najczęściej rozpoczyna się stwierdzeniem, że każde stowarzyszenie stanowi grupę społeczną. W najszerszym sensie taka grupa składa się z dwóch lub więcej osób, które nawzajem na siebie wpływają. Jan Turowski charakteryzując grupę społeczną, mówi o niej jako o „[...] zbiorze ludzi, którzy w dążeniu do wspólnych wartości związani są więzią społeczną i wytworzyli wewnętrzną organizację”².

Dla Floriana Znanięckiego grupą społeczną jest „[...] każde zrzeszenie ludzi, które w świadomości samych tych ludzi stanowi pewnego rodzaju odrębną całość, czyli [...] pewien układ odosobniony”³.

Andrzej Flis określa ją jako „[...] zbiór jednostek posiadających wspólny cel, wspólne normy społeczne i wzory kulturowe, związanych ze sobą systemem normatywnie wyznaczonych zależności i znajdujących się w normatywnie określonych relacjach do zespołu wartości instrumentalnych”⁴.

Według Bernharda Schäfersa grupę stanowi określona liczba osób, mająca poczu-

¹ <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/>

² J. T u r o w s k i, *Socjologia, małe struktury społeczne*, Lublin 1993, s. 78.

³ *Tamże*, s. 71.

⁴ *Małe struktury społeczne*, red. I. Machaj, Lublin 1998, s. 58.

cie wspólnoty i zmierzająca do osiągnięcia wspólnego celu, pozostająca ze sobą przez dłuższy czas w stałym kontakcie⁵.

W powyższych definicjach można wyodrębnić cztery zasadnicze elementy konieczne do ukonstytuowania się grupy społecznej. Są to: 1) zespół osób, 2) wartości wspólne dla całej grupy, 3) więź społeczna oraz 4) wewnętrzna organizacja grupy.

Klasyfikacja stowarzyszeń – historia i współczesność

Liczba i różnorodność grup społecznych istniejących w otaczającej nas rzeczywistości, zadecydowały o konieczności ich klasyfikacji. Zasadniczo wszystkie grupy można podzielić na wspólnoty i zrzeszenia.

Taka klasyfikacja wyłania się z m.in. z dzieła niemieckiego socjologa Ferdinanda Tönniesa, który wyróżnił dwa typy grup: wspólnoty i zrzeszenia (stowarzyszenia)⁶. Dokonał on podziału grup społecznych, biorąc za kryterium wolę tkwiącą w osobowości człowieka. Jego zdaniem istnienie grup społecznych jest spowodowane istniejącą wśród ludzi potrzebą łączenia się z innymi i wchodzenia z nimi w różnego rodzaju zależności. Wyróżnił on dwa rodzaje woli: wolę naturalną (*Wesenwille*) i wolę arbitralną (*Willkür*)⁷. Pierwszy rodzaj woli tkwi w naturze człowieka, wyraża harmonię i jedność myślenia. Najczęściej jest to wola spontaniczna, irracjonalna, uzewnętrzniająca się w uczuciach i popędach osób. Natomiast wola arbitralna jest racjonalna, wyraża dominację intelektu nad emocjonalno-popędowymi elementami osobowości. Wola ta jest także w pełni świadoma, nastawiona na formułowanie celów i środków dostosowanych do działań podejmowanych przez osoby.

W swoich rozważaniach F. Tönnis wychodzi od określenia „związku” utworzonego na podstawie stosunków wzajemnej afirmacji, czyli takich, które służą aprobachie i zachowaniu cudzej woli. Związkiem nazywa on grupę rozumianą jako „istota lub rzecz o spójnym działaniu wewnętrznym i zewnętrznym”⁸. Związek tworzony przy udziale woli naturalnej stanowi o powstaniu wspólnoty (*Gemeinschaft*) opartej na stosunkach pokrewieństwa, związków rodowych, przyjaźni bądź też sąsiedztwa. Z kolei wola arbitralna przyczynia się do powstania stowarzyszeń (*Gesellschaft*), które są uwarunkowane umowami społecznymi.

Ówczesnie w języku niemieckim terminy te, tj. „wspólnota” i „stowarzyszenie”, były używane zamiennie, mimo że są one względem siebie w pewnym stopniu prze-

⁵ *Grundbegriffe der Soziologie*, red. B. Schäfers, Opladen 2001, s. 118.

⁶ F. Tönnis, *Wspólnota i stowarzyszenie*, Warszawa 1988, s. 21.

⁷ *Tamże*, s. 123.

⁸ *Tamże*.

ciwstawne. W swojej rozprawie F. Tönnis uściślił ich znaczenie, starając się uniknąć tym samym dowolnego ich stosowania w publikacjach naukowych. Wspólnota stanowi formę współżycia poufnego i intymnego, zamkniętą w wąskim kręgu osób, w którym człowiek znajduje się od urodzenia. Typowe wspólnoty są utrwalone dzięki więzom krwi (rodzina, krewni), intymności (małżeństwo, przyjaźń) oraz przestrzennej bliskości (sąsiedztwo)⁹, istotę i podstawę trwałego współżycia i działania we wspólnocie stanowią zaś porozumienie i zgodność.

Natomiast „[...] przedmiotem teorii stowarzyszenia jest krąg ludzi, którzy żyją i mieszkają obok siebie w pokoju – podobnie jak członkowie wspólnoty – w istocie jednak nie związani są ze sobą, lecz rozdzieleni [...] członkowie stowarzyszenia pozostają rozdzieleni mimo powiązań”¹⁰. Miarą aktywnego podmiotowego udziału w stowarzyszeniu jest jedność w myśleniu i działaniu.

Dwa typy grup społecznych wspólnoty (*communities*) i zrzeszenia (*associations*) wyróżnił także Robert MacIver¹¹. Wspólnota stanowi według niego grupę społeczną zajmującą określone terytorium i obejmującą całość, bądź też większość stosunków społecznych, w które uwikłani są jej członkowie. Istnienie wspólnot jest oparte na kontaktach osobistych ich członków, niemających ściśle sprecyzowanego celu, a bycie w nich jest rzeczą naturalną. Wśród istniejących wspólnot, zdaniem tego autora, są dwie, do których człowiek przypisany jest na stałe, nie mając możliwości ich wyboru. Jedną z nich stanowi rodzina, drugą jest naród.

Zrzeszenie jest natomiast zorganizowaną grupą społeczną, której członkowie żyją w rozproszeniu przestrzennym. Stanowią oni jednak określone skupienie społeczne przejawiające się we wspólnocie postaw, zachowań i działań związanych z osiągnięciem zespołowo wytyczonych celów. Każde zrzeszenie tworzy grupę zorganizowaną, by realizować wiadome cele i zaspokajać określone potrzeby. W takiej grupie więzi osobiste nie są wymogiem koniecznym potrzebnym do jej istnienia i funkcjonowania, a zarówno udział w życiu zrzeszeń, jak i rezygnacja z niego są zależne jedynie od samodzielnego wyboru osób, ich preferencji i upodobań.

Skupiając uwagę na tym rodzaju grupy społecznej, jakim jest stowarzyszenie można zauważyć, że istnieje wiele terminów określających ten typ zbiorowości. Do zastąpienia nazwy „stowarzyszenie” często używa się także określeń: „zrzeszenie”, „związek”, „organizacja”, „wspólnota”, „klub”, „towarzystwo”, „sodalicja”, „komitet”, „liga” lub „bractwo”.

Według J. Romuła na etapie kształtowania się pierwszych form stowarzyszeniowych pojęcie to miało znacznie szerszy zakres niż obecnie. W XIX i na początku XX wieku

⁹ *Grundbegriffe der Soziologie...*, s. 99.

¹⁰ F. T ö n n i s, *dz. cyt.*, s. 67.

¹¹ K. Z. S o w a, *Wstęp do socjologicznej teorii zrzeszeń*, Warszawa 1988, s. 19 i nast.

terminu „stowarzyszenie” używano bowiem dla określenia zrzeszeń gospodarczych, religijnych, a także związków górniczych¹².

Obecnie, mając na myśli stowarzyszenia, często mówi się o organizacjach społecznych o celach niezarobkowych (*non-profit organisations*), nazywanych też „wolontarystycznymi”, „pożytku społecznego” bądź też organizacjami pozarządowymi. Termin „organizacje pozarządowe” jest zapożyczeniem z języka angielskiego *non-governmental organization* (NGO). Pojęcie to pojawiło się w piśmiennictwie międzynarodowym już w latach 40. ubiegłego stulecia w dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych i określało organizacje podejmujące działalność w sferach, których państwo – z racji ograniczeń instytucjonalnych bądź też finansowych – nie było w stanie objąć swym wpływem¹³. Bardziej szczegółowo organizacje pozarządowe określa się jako „[...]jednostki organizacyjne dobrowolnie powołane i kierowane przez jej założycieli, niezależnie od wszelkich bytów prawnych, działające na rzecz innych ludzi i w swojej gospodarce finansowej kierujące się zasadą non-profit”¹⁴.

Na gruncie polskim posługujemy się tym terminem na oznaczenie ustrukturalizowanej inicjatywy obywatelskiej, której celem jest podejmowanie działań na rzecz dobra wspólnego lub określonej grupy społecznej w sposób nienastawiony na osiągnięcie zysku. Natomiast wszelkie wypracowane dochody przeznacza się na realizację celów statutowych¹⁵.

Pojęcie stowarzyszenia

Wśród istniejących obecnie w Polsce organizacji pozarządowych jedną z najliczniejszych i najczęściej spotykanych grup stanowią stowarzyszenia. Są one z jednej strony bytem społecznym opartym na porozumieniu i współpracy ludzi, a z drugiej stanowią konstrukcję prawną zdefiniowaną przepisami obowiązującego prawa.

Podstawowy akt zapewniający obywatelom swobodę zrzeszania się w różnego rodzaju organizacjach, w tym stowarzyszeniach, stanowi Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶. Jedynym konstytucyjnym ograniczeniem jest tworzenie zrzeszeń, których cel godzi w ustrój polityczny i społeczny oraz porządek prawny Polski.

¹² J. R o m u l, *Państwo a stowarzyszenie w Polsce Ludowej*, Poznań 1969, s. 34.

¹³ *Organizacje pozarządowe, projektowanie, współdziałanie i współpraca*, Warszawa 1997, s. 52.

¹⁴ *Tamże*, s. 12.

¹⁵ *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*, red. T. Pilch, Warszawa 2000, s. 433.

¹⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. 1997, nr 78, art. 59, ust. 1.

Do roku 1989 podstawą prawną powstających i działających w Polsce stowarzyszeń było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 27 października 1932 roku¹⁷. Po wojnie wprowadzono w nim liczne zmiany, mimo to rozporządzenie nie odpowiadało ani normom Konstytucji, ani zobowiązaniom Polski wynikającym z Paktu Praw Obywatelskich. Dlatego też po roku 1989 podstawą legislacyjną stała się ustawa „Prawo o stowarzyszeniach” z 7 kwietnia 1989 roku¹⁸. Warto nadmienić, że oprócz podstawowego aktu prawnego, jakim jest „Prawo o stowarzyszeniach”, działalność stowarzyszeń w Polsce jest normowana licznymi aktami prawnymi, przykładem są: Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych, Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie wzoru i sposobu prowadzenia rejestru stowarzyszeń, Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie zasad prowadzenia rachunkowości¹⁹. Są też akty prawne należące do sfery prawa cywilnego, administracyjnego, finansowego, pracy ubezpieczeń oraz inne. Można więc zauważyć, że stowarzyszenia są tworzone i działają w systemie normatywnym.

W myśl polskich regulacji prawnych stowarzyszenie jest „[...] dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych”²⁰. Opierającym swoją działalność na społecznej pracy swoich członków, a także samodzielnie określającym swoje cele, programy i struktury organizacyjne oraz uchwalającym akty wewnętrzne dotyczące swego funkcjonowania.

Janusz Jankowski twierdzi, że każda organizacja działająca w myśl prawa o stowarzyszeniach jest stowarzyszeniem²¹. Organizacja taka ma charakter:

- 1) formalny – oznacza to, że jej powstanie i działalność są regulowane przez odpowiednie przepisy;
- 2) statutowy – funkcjonowanie odbywa się na podstawie statutowych organów władzy;
- 3) członkowski – jej „tworzywem” są konkretne osoby wnoszące do organizacji swoją pracę i umiejętności;
- 4) społeczny – związany z celem niezarobkowym.

Działalność stowarzyszeń jest skierowana na „społecznie doniosłe problemy i zadania, których nie można zadowalająco rozwiązać i skutecznie realizować przy zastosowaniu mechanizmów wolnorynkowych lub państwowo-władczych”²².

¹⁷ Dz.U. RP nr 94, poz. 808.

¹⁸ Dz.U. RP nr 20, poz. 104.

¹⁹ Dz.U. nr 21, poz. 86; Dz.U. nr 23, poz. 126; Dz.U. nr 10, poz. 35.

²⁰ Dz.U. nr 20, poz. 104, rozdz. 1, art. 2.1.

²¹ *Poradnik organizacji pozarządowych*, red. P. Taracha, Warszawa 2000, cz. 3.1.1, s. 2.

²² *Organizacje pozarządowe w Polsce, podstawy prawno-finansowe*, red. M. Granat, Warszawa 2000, s. 283.

W literaturze można znaleźć takie definicje, które poszerzają znacznie terminów prawniczych, zgodnie z poglądem, że stowarzyszenie to nie tylko dobrowolne i trwałe zrzeszenie osób łączących się w celach niezarobkowych, ale także wspólny wkład członków w realizację określonych zadań publicznych i społecznych, a także dążenie do zaspokojenia swoich własnych interesów²³. Oryginalnie brzmiącą definicję „stowarzyszenia”, zawierającą w sobie jego sztandarowe cechy proponuje Janusz Romul. Według niego stowarzyszenie

[...] stanowi organizację społeczną, to znaczy niepaństwową, dobrowolną, trwałą, dążącą do zadośćuczynienia szczególnym upodobaniom i zapotrzebowaniom jej członków i zarazem służącą szerszym interesom społecznym, będącą formą kontroli społecznej nad realizacją wspomnianych upodobań i skłonności przez jednostki, pozostającą w pewnej zależności od państwa i mającą charakter niezarobkowy²⁴.

Wymienione tutaj cechy stanowią charakterystyczne właściwości stowarzyszeń. W związku z ich istotnością należy przywrócić się im bliżej.

Dobrowolny charakter polega na nieprzymusowej inicjatywie osób zmierzającej w kierunku tworzenia stowarzyszeń. Związane jest to także z dobrowolnością przystępowania do istniejących już stowarzyszeń, jak również nieskrępowanej możliwości występowania z nich. Dobrowolność stowarzyszenia oznacza także brak obowiązku bezwzględного posłuszeństwa wobec jego władz. Ustawa z 1989 roku stanowi wyraźnie, że „nikt nie może ponosić ujemnych następstw z powodu przynależności do stowarzyszenia lub pozostawania poza nim”²⁵.

Trwałość stowarzyszenia oznacza, że od momentu założenia istnieje ono niezależnie od imiennego składu swoich członków oraz ich rotacji. Należy tu również wspomnieć o trwałości organizacyjnej, oznaczającej istnienie w danej grupie pewnego rodzaju wewnętrznej organizacji, która umożliwia prowadzenie ciągłej działalności²⁶. Pojęcie „trwałość” obejmuje także trwałość i ciągłość celów, do których stowarzyszenie zmierza podczas realizacji swoich przedsięwzięć.

Stowarzyszenie jest też organizacją dążącą do „zadośćuczynienia” szczególnym upodobaniom i zapotrzebowaniom swoich członków, uważa Janusz Romul. Oznacza to, że przyczyny zostania członkiem stowarzyszenia to: swoiste dążenia, zamiłowania, uzdolnienia oraz predyspozycje.

Niezarobkowy charakter stowarzyszeń stanowi o ich osobliwości i odróżnia je od licznych organizacji nastawianych na korzyści majątkowe²⁷. Członkowie stowarzyszeń

²³ J. Romul, *dz. cyt.*, s. 16.

²⁴ *Tamże*, s. 17.

²⁵ Dz.U. nr 20, poz. 104, rozdz. 1, art. 6.2.

²⁶ E. S m o k t u n o w i c z, *Prawo o zrzeszaniu się w Polsce*, Warszawa 1992, s. 81.

²⁷ *Poradnik organizacji...*, cz. 3.1.1, s. 5.

są zaangażowani w ich działalność nieodpłatnie, a wpływy z pomocniczej działalności gospodarczej uzyskane przez stowarzyszenie są przeznaczane na realizację celów statutowych.

Wracając do cytowanej powyżej definicji Janusza Romuła, zauważono, że nie znajdujemy tam wzmianki o tym, że stowarzyszenie jest zrzeszeniem samorządnym, mimo że jest to jeszcze jedna z jego ważnych cech. Wręcz przeciwnie – w definicji odnajdujemy fragment, w którym czytamy, że stowarzyszenie jest w pewnej zależności od państwa. O takiej zależności można byłoby mówić jedynie w sytuacji, gdy zostaną naruszone przepisy prawa bądź też statutu. Samorządność natomiast jest przymiotem określającym wszystkie organizacje społeczne, zwłaszcza zaś organizacje dobrowolne. Charakter samorządowy stowarzyszenia jest nierozzerwalnie związany z samodzielnością jego członków. Samorządność ta polega na samodzielnym wyznaczaniu sobie celów, podejmowaniu decyzji, projektowaniu programów działalności oraz struktur organizacyjnych. Możliwość ingerencji organów zewnętrznych może następować tylko wyjątkowo, w sytuacji, kiedy naruszone zostają przepisy prawa lub statutu²⁸.

Pozostawiając dokumenty prawne, przyjrzyjmy się bliżej treściom definicji, na które natykamy się na terenie nauk pedagogicznych i socjologicznych. Na gruncie pedagogiki społecznej teorię stowarzyszeń społecznych opracował Aleksander Kamiński²⁹. W jego pracach zarysowuje się, wynikająca w dużej mierze z jego różnorodnych praktycznych doświadczeń oraz teorii związku młodzieży, spójna koncepcja stowarzyszeń. Stowarzyszenia – jego zdaniem – to społeczne zorganizowane grupy, skupiające własnych członków oraz mające wewnętrzną strukturę organizacyjną. Wszystkie stowarzyszenia cechuje też dążenie do osiągnięcia określonych wspólnych celów.

Kontynuatorką prac Aleksandra Kamińskiego była Irena Lepalczyk. W swej definicji również podkreśla, że stowarzyszenia stanowią grupę wewnętrźnie zorganizowaną, dążącą do osiągnięcia wzajemnie wybranych celów³⁰. Przez stowarzyszenie społeczne rozumie ona formalnie zorganizowaną grupę osób, identyfikującą się z celami i zadaniami stowarzyszenia, połączonych więzią o charakterze przedmiotowym, której treścią jest dążenie do realizacji wspólnego zadania wynikającego z aktualnych bądź też przewidywanych potrzeb środowiska społecznego.

Natomiast Piotr Petrykowski określa stowarzyszenie nie tylko jako formalnie zorganizowaną grupę społeczną, ale jako grupę opartą na świadomym i dobrowolnym doborze osób. Ludzie ci łączą się ze sobą w celu realizacji podobnego lub wspólnego celu, którego osiągnięcie ma służyć przede wszystkim zaspokajaniu określonych potrzeb,

²⁸ Tamże.

²⁹ A. K a m i ń s k i, *Prehistoria polskich związków młodzieży*, Warszawa 1959, s. 15.

³⁰ *Edukacja równoległa*, red. E. Trempała, Bydgoszcz 1990, s. 294.

zainteresowań lub dążeń członków. Grupa ta ma także ściśle określoną organizację wewnętrzną, cele jej działania zaś są zgodne z obowiązującymi przepisami prawa i są akceptowane przez otoczenie społeczne, w którym stowarzyszenie działa³¹.

Socjologowie zajmujący się zagadnieniami zrzeszeń, podobnie jak pedagodzy, akcentują w swoich definicjach, że najważniejszym zadaniem stojącym przed zrzeszeniami jest wspólne dążenie do osiągnięcia określonych celów oraz wskazują, że zrzeszenia muszą mieć formalnie zorganizowane struktury. Robert MacIver twierdzi wręcz, że zrzeszenie stanowi narzędzie lub też środek do osiągnięcia celów³². Można do nich dążyć na trzy różne sposoby: w samotności, w walce i we współdziałaniu, które to stanowią właśnie przyczyny powstania zrzeszenia. Zdaniem Roberta Bierstedta zrzeszenia mają nie tylko określoną strukturę formalną, ale stanowią one także najbardziej złożony typ grupy społecznej, charakteryzujący się świadomością grupową, istnieniem stosunków społecznych i organizacji społecznej³³.

Nieco odmiennie kwestie na temat stowarzyszeń akcentuje Kaspar Maase³⁴. Umiejscawia on stowarzyszenia w obrębie tego, co nazywa „sposobem życia” (*Lebensweise*). Ten sposób życia nie stanowi jednak stabilnej i powtarzającej się struktury. W świetle sformułowanego przez niego twierdzenia poprzez sposób życia stowarzyszenia prezentują się – zarówno historycznie, jak i współcześnie – elementy „ponadindywidualnego, wypróbowanego, w dialektycznym rozumieniu koniecznego i twórczego sposobu aktywnego uporania się ze specyficznymi społecznymi warunkami życiowymi”³⁵. Takie pojmowanie stowarzyszenia nawiązuje do aktywnego kształtowania warunków życia społecznego, a tym samym do zasad panujących w sektorze pozarządowym.

Stowarzyszenia wchodzą w skład trzeciego (niezależnego) sektora nazywanego też sektorem pozarządowym. Jego działalność dotyczy tego obszaru aktywności społecznej, który leży pomiędzy sektorem gospodarczym i rządowym. Pierwszy sektor to administracja publiczna, nazywana też sektorem państwowym³⁶. Drugi sektor znany jest też pod nazwą sektora prywatnego, jest to strefa biznesu, czyli różnego rodzaju instytucje i organizacje, których działalność nastawiona jest na uzyskanie dochodów.

Trzeci sektor stanowią organizacje pozarządowe niezależne od administracji (rządu), na ogół prywatne, działające społecznie i nie dla zysku. Organizacje te są

³¹ P. Petrykowski, *Stowarzyszenie kulturalne jako środowisko wychowawcze*, Ciechanów 1994, s. 25.

³² K.Z. Sowa, *dz. cyt.*, s. 29.

³³ *Tamże*, s. 29.

³⁴ F. Kröll, S. Bartjes, R. Wiengarn, *Vereine, Geschichte-Politik-Kultur*, Frankfurt/Main 1982, s. 9.

³⁵ *Tamże*.

³⁶ Portal organizacji pozarządowych <http://www.ngo.pl>

często określane mianem wolontarystycznych, ponieważ ich funkcjonowanie opiera się w dużej mierze na pracy ochotników.

Do rozwoju tego sektora przyczyniły się m.in. przebudowa systemu politycznego i społecznego. Ważną rolę odegrał też kryzys idei państwa „opiekuńczego”, który do tej pory decydował o potrzebach ludzkich, oraz upodmiotowienie społeczeństwa, które samo zaczęło tworzyć alternatywne wobec państwowych organizacje społeczne, takie jak stowarzyszenia. Pozwoliło to na budowanie struktur, bez których społeczeństwo obywatelskie nie mogłoby istnieć.

Przedstawione tutaj terminy, mimo że pochodzą z obszaru nauk polityczno-prawnych, pedagogicznych i socjologicznych w dużej mierze zwracają uwagę na podobne właściwości pozwalające na opis charakterystyki stowarzyszeń. Za główne cechy stowarzyszeń uznać należy to, że są one wewnętrznie zorganizowaną, mniej lub bardziej liczną grupą społeczną, której działanie opiera się na zasadach dobrowolności, trwałości i samorządności. A ich członków łączą ze sobą wspólne więzy, wyznawane wartości, wspólnota postaw, zachowań i działań oraz idea osiągnięcia celu i zaspokojenia potrzeb.

Uwzględniając powyższe konstatacje, stowarzyszenie można rozumieć jako wewnętrznie zorganizowaną grupę społeczną o trwałym charakterze, której członkowie dobrowolnie i w sposób samorządny dążą do osiągnięcia wytyczonych przez siebie celów, działalność grupy zaś jest oparta na przepisach prawa określających jej statut. Ponieważ na gruncie pedagogiki ważny jest nie tylko istniejący stan rzeczy, ale i to, co może i powinno nastąpić w rezultacie organizowania określonych sytuacji nakierowanych na rozwój i na zmianę społeczną, warto zawrzeć w definicji również ten aspekt.

Dlatego też przyjmuję tutaj, że stowarzyszenie jako grupa społeczna powinno służyć zaspokajaniu określonych potrzeb oraz rozwojowi osobowości swoich członków. Przyczyniając się m.in. do rozwoju umysłu, zdolności, umiejętności komunikacyjnych, współdziałania, przyjmowania odpowiedzialności za podejmowane działania oraz odgrywania różnych ról społecznych.

Uwagi końcowe

Organizacje pozarządowe są w Polsce młodą i ciągle kształtującą się sferą życia społecznego, zarówno pod względem prawnym, instytucjonalnym, jak i infrastrukturalnym. Mimo wszystko można się zgodzić ze stwierdzeniem, że wpływ wywierany przez stowarzyszenia oraz innego rodzaju organizacje społeczne wydaje się nie do przecenienia. Dobrowolne stowarzyszenia składające się na społeczeństwo obywatelskie mobilizują do działań społecznych i czynią obywateli bardziej świadomymi istniejących problemów. Ponadto uznawane są za najlepsze podłoże rozwoju współczesnej demokracji.

Urzeczywistniają prawa obywateli do uczestnictwa w życiu publicznym, jak również pozwalają na samorealizację we wszystkich dziedzinach życia.

Stowarzyszenia pełnią również istotną funkcję w oświacie dorosłych, przyczyniając się do rozwoju edukacji całościowej, promując idee kształcenia ustawicznego, uświadamiając konieczność stałego uzupełniania kwalifikacji oraz wynikających z tego korzyści. Umożliwiają one dostęp do kształcenia permanentnego w dowolnym wieku, co stanowi istotne prawo człowieka zagwarantowane konstytucyjnie³⁷.

Coraz powszechniejsze staje się obecnie przekonanie, że jakość życia zależy od posiadanych kwalifikacji i umiejętności, znalezienia swojego miejsca w bardzo szybko zmieniającej się rzeczywistości społecznej. To właśnie kształcenie ustawiczne, realizowane m.in. w stowarzyszeniach, jest jednym z zasadniczych warunków poprawy poziomu życia i jednocześnie narzędziem umożliwiającym wykorzystanie szans, jakie niosą zmiany społeczne. Dlatego istotne jest wspieranie nieformalnych projektów promujących ideę uczenia się przez całe życie, jak również tworzenie interakcji pomiędzy organizacjami pozarządowymi a innymi jednostkami społeczeństwa obywatelskiego podejmującymi się tego rodzaju działań.

Istnienie organizacji nie wystarcza jednak, by mówić o dojrzałym i rozwiniętym społeczeństwie obywatelskim. Często stają się one środkiem realizacji obywatelskich aspiracji ich członków, a nie samoistnym celem. Bez aktywnych obywateli – zarówno na szczeblu lokalnym, jak i środowiskowym – trudno mówić o silnym społeczeństwie obywatelskim. Dlatego też oprócz wsparcia organizacji pozarządowych konieczna jest aktywizacja społeczeństwa w sprawach publicznych.

Szansą na rozwój społeczeństwa obywatelskiego w naszym kraju może być przyznanie podmiotowości i właściwej rangi organizacjom III sektora. Dodatkowo dużą rolę odegrać tu może pluralistyczna edukacja obywatelska. Powinna się ona rozpoczynać w rodzinie i środowisku lokalnym, a być kontynuowana – w formie instytucjonalnej, i to nie tylko w szkole, ale również w organizacjach pozarządowych, przyjmując postać edukacji nieformalnej.

Spółeczeństwo obywatelskie powinno się stać gęstą siatką działań obywatelskich, które, po pierwsze obejmowałyby wszystkie obszary życia społecznego, a po wtóre – równoważyłyby sprzeczne interesy i były formą zinstytucjonalizowanego pluralizmu.

Pozostaje pamiętać, że możliwość tworzenia organizacji jest odzwierciedleniem aktywności zmierzającej do rozwoju społeczeństwa. To właśnie dzięki społecznemu zaangażowaniu zyskujemy większą możliwość urzeczywistniania naszej wizji życia, kształtowania i rozwijania indywidualnej tożsamości.

³⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, poz. 483.

Na koniec pragnę postawić kilka pytań. *Do jakiego stopnia organizacje społeczeństwa obywatelskiego reprezentują wszystkie ważne grupy społeczne? Czy w związku z tym wpływ wywierany przez stowarzyszenia dotyczy różnorodnych grup społecznych? W jaki sposób zwiększyć poziom partycypacji społecznej? Jak wykorzystywać istniejący w ludziach potencjał w celu budowania spójnego społeczeństwa obywatelskiego?* Odpowiedzi na nie winny zachęcić do zastanowienia się nad kształtem polskiego społeczeństwa obywatelskiego i znaczenia w nim organizacji społecznych.

THE ASSOCIATION AN ELEMENT OF THE CIVIL SOCIETY

S u m m a r y

It could be argued that the social environment we live in consists of a wide spectrum of communities exerting their impact upon us. Various groups themselves, as well as their agency, influence both the process of socialization and contribute to changes in one's personality. Out of numerous social groups which influence us, associations play a particularly important role.

The author classifies various types of associations and also defines the very concept of 'association' on the basis of criteria expressed in legislation as well as in the Polish Constitution.

In her discussion the author refers to the definitions suggested by pedagogues and sociologists, yet ultimately assumes that associations are understood as internally organized social groups which are permanent in nature and whose members voluntarily and democratically aim at achieving assumed targets. The activity of the groups is based on regulations specified in the statutes of particular associations. The association as a social group should satisfy specific needs and contribute to the development of the personality of its members.

The author formulates a thesis according to which the very existence of associations is of significant importance and that the influence they exert on their members as well on the entire society is enormous. Associations perform a paramount role in adult education and hence contribute to the process of life-long studying, promote continuous education and make people aware of the need to enhance their qualifications on the permanent basis as well as of the resulting benefits. However, in conclusion, the author observes that the existence of associations as such is not sufficient if we want to talk about a mature and developed civil society. Hence there is a need to encourage the involvement of citizens in public issues, which in turn could create an opportunity for developing a civil society in Poland and grant non governmental organizations both appropriate significance and subjectivity.